

Прийоми роботи з прецедентними феноменами сучасного українського газетного тексту під час викладання української мови інофонам

С. В. Лазаренко

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Corresponding autor. E-mail: lazarenkosvet@mail.ru

Paper received 27.08.17; Accepted for publication 05.09.17.

Анотація. У статті розкрита сутність поняття «соціокультурна компетенція»: соціокультурна компетенція схарактеризована як знання індивідуума про національні особливості соціального та культурного життя народу, мова якого вивчається, специфіку та норми його мовленнєвого етикету, а також уміння доцільно та ефективно використовувати ці знання в різних ситуаціях міжкультурного спілкування. Установлено, що найбільш ефективним засобом формування соціокультурної компетенції інофонів під час викладання української мови як іноземної є прецедентні феномени, які кваліфікуємо як інтертекстуальні елементи, що мають надособистісний / масовий характер (тобто відомі широкому загалу представників одного національно-лінгвокультурного співтовариства), неодноразово відтворюються в мовленні й викликають різноманітні асоціації з текстами, що є їхніми джерелами (прототекстами). З'ясовано, що робота над прецедентними феноменами передбачає 4 етапи: теоретичний, орієнтовно-підготовчий, стереотипно-ситуативний, варіативно-ситуативний, кожен з яких має свою мету та прийоми роботи. Описані основні прийоми роботи з прецедентними феноменами у процесі аналізу газетного тексту на заняттях з української мови як іноземної.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, прецедентні феномени, українська мова, інофони.

Вступ. Усесвітні процеси інформатизації, технологізації та глобалізації зумовлюють відкритість міжнародних кордонів для фахівців усіх сфер діяльності, залучення їх до міжнародних контактів. Інтеграція у світове суспільство висуває нові вимоги до організації підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ України. Однією з таких вимог є формування особистості майбутнього фахівця, який сприймав би себе як повноцінного учасника полілогу культур, відчував би своє місце, роль і значущість у глобальних міжнародних процесах. Одним із засобів, що уможливує задоволення зазначеної вимоги, є використання дидактичного потенціалу навчальних дисциплін, серед яких домінантне місце належить іноземній мові, адже, як слушно зазначає Н. М. Єфремова, «іноземна мова є одним з основних інструментів виховання особистостей тих, хто навчається, та прищеплення їм загальнопланетарного мислення» [2, 5]. Під час вивчення іноземної мови людина знайомиться не лише з особливостями мовного устрою, а й з соціокультурною специфікою її носіїв, традиціями, звичаями, нормами вербального та невербального етикету представників різних прошарків суспільства, мову якого опановує. Отже, в процесі вивчення іноземної мови відбувається обмін соціокультурною інформацією, своєрідний діалог культур.

Першу спробу обґрунтувати вивчення іноземної мови в контексті діалогу культур здійснили Е. М. Верещагин і В. Г. Костомаров. Згодом ця проблема знайшла висвітлення у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників. Кінцеву мету вивчення іноземної мови науковці вбачають у розвитку особистості, здатної адекватно спілкуватися з представниками інших культур, у формуванні іншомовної комунікативної компетенції, до складу якої разом з мовною, мовленнєвою, компенсаторною і деякими іншими компетенціями входить соціокультурна компетенція.

Результати та їх обговорення. Соціокультурну компетенцію більшість дослідників трактують як знання соціокультурного контексту мови, що вивчається, та досвід використання цих знань під час спілкування (І. Л. Бім, П. В. Сисоєв) [1; 7]. В. В. Сафонова кваліфікує соціокультурну компетенцію як здатність порівнювати лінгвокультурні схожості, інтерпретувати міжкультур-

ні розбіжності й адекватно діяти в ситуаціях порушення міжкультурної взаємодії [4; 5; 6]. О. Щукін під соціокультурною компетенцією розуміє «знайомство з національно-культурною специфікою мовленнєвої поведінки та здатність використовувати ті елементи соціокультурного контексту, що є релевантними для породження та сприйняття мовлення з точки зору носіїв мови: звичаї, правила, норми, соціальні умовності, ритуали, соціальні стереотипи, країнознавчі знання» [8, 333].

Природа соціокультурної компетенції досить складна та багатогранна. П. В. Сисоєв у складі соціокультурної компетенції виокремлює 4 компоненти: а) соціокультурні знання (відомості про країну, мова якої вивчається, про духовні цінності культурних традицій, зокрема у представників різних етнічних груп, знання про особливості національної ментальності поведінки), б) досвід спілкування (вибір адекватного стилю поведінки, правильне трактування явищ іншомовної культури), в) особисте відношення до фактів культури (зокрема здібність долати соціокультурні конфлікти під час спілкування), г) уміння адекватно застосовувати мову (правильно вживати національно-марковані мовні одиниці в мовленні в різних сферах міжкультурного спілкування, сприйнятливості до схожості та розбіжності міжнародних та іншомовних соціокультурних полів) [7]. І. Л. Бім до складу соціокультурної компетенції уналежнює соціолінгвістичну, предметну, загальнокультурну та країнознавчу компетенції [1]. А. Чейца виокремлює такі компоненти соціокультурної компетенції: лінгвокраїнознавчий (знання лексичних одиниць з національно-культурною семантикою та вміння їх використовувати в ситуаціях міжкультурного спілкування), соціолінгвістичний (знання мовних особливостей соціальних прошарків, представників різних поколінь, статей, соціальних груп, діалектів), соціально-психологічний (знання соціо- та культурообумовлених сценаріїв, національно-специфічних моделей поведінки з використанням комунікативної техніки, прийнятої в культурі), культурологічний (знання соціального, історико-культурного, етнокультурного фону) [7]. В. В. Сафонова серед компонентів соціокультурної компетенції називає лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну та культурознавчу компетенції [4].

Зважаючи на все вищезазначене, визначимо соціокультурну компетенцію як знання індивідуума про національні особливості соціального та культурного життя народу, мова якого вивчається, специфіку та норми його мовленнєвого етикету, а також уміння доцільно та ефективно використовувати ці знання в різних ситуаціях міжкультурного спілкування.

Одним із засобів формування соціокультурної компетенції на заняттях української мови як іноземної є прецедентні феномени. Прецедентні феномени кваліфікуємо як інтертекстуальні елементи, що мають надособистісний / масовий характер (тобто відомі широкому загалу представників одного національно-лінгвокультурного співтовариства), неодноразово відтворюються в мовленні й викликають різноманітні асоціації з текстами, що є їхніми джерелами (прототекстами). Відзначимо, що прототекстами можуть бути як вербальні, так і невербальні тексти (музичні твори, твори архітектури, живопису, кіномистецтва тощо).

Досліджуючи особливості навчання інофонів розумінню прецедентних висловлювань під час читання російської преси, О. А. Сандрікова пропонує методику, що передбачає 4 етапи: теоретичний, орієнтовно-підготовчий, стереотипно-ситуативний, варіативно-ситуативний [3]. Ці етапи розподілено на 4 заняття та передбачають позааудиторну роботу: теоретичний етап – 1 і 2 заняття, орієнтовно-підготовчий етап – 3 заняття, стереотипно-ситуативний етап – 4 заняття, варіативно-ситуативний етап – позааудиторна робота.

Теоретичний етап передбачає лекцію викладача, на якій інофони знайомляться з поняттям «прецедентний феномен», з видами прецедентних феноменів і основними способами їх трансформації. Орієнтовно-підготовчий етап має на меті осмислення матеріалу для подальшого формування мовленнєвих умінь. На цьому етапі інофони вчать розпізнавати та аналізувати прецедентні феномени. Стереотипно-ситуативний етап спрямований на формуванні вмінь інофонів самостійно добирати матеріали, що містять прецедентні феномени, та визначати функціонально-стилістичну роль останніх. Мета варіативно-ситуативного етапу – вдосконалити навички та вміння монологічного висловлювання з прецедентними феноменами. Впровадження вищезазначеної методики в процес навчання інофонів II сертифікаційного рівня українській мові як іноземній засвідчив її ефективність.

На заняттях української мови як іноземної, що передбачають роботу над прецедентними феноменами, використовують різні прийоми. Зокрема, перший етап – етап знайомства з прецедентними феноменами – може супроводжуватись переглядом уривків з екранізацій, читанням уривків з газет. При цьому викладач мусить пояснити, чому певні висловлювання стали прецедентними, особливо у випадках з національно маркованими прецедентами, адже лінгвокультурологічний аспект методики викладання передбачає ознайомлення інофонів за допомогою засобів мови з культурою, побутом народу-носія мови.

Другий етап, на якому інофони вчать розпізнавати та адекватно розуміти зміст прецедентних феноменів, передбачає семантизацію останніх. Ефективними є 2 прийоми семантизації: контекстуальний (передбачає наявність контексту, що пояснює семантику прецедентного феномену), тлумачення з лінгвокраїнознавчим

коментарем.

На третьому етапі, що орієнтований на засвоєння прецедентних феноменів та формування навичок вживати їх у мовленні, можна використовувати такі прийоми роботи.

1. Поєднати прецедентні імена з узагальненою характеристикою

Дон-Жуан – багатир

Дон-Кіхот – висока людина

Дядя Стьопа – розпусник, беззаконник

Микита Кожум'яка – фантазер, відірвана від реальності особа

2. Закінчити речення, додавши прецедентне ім'я, що відповідає узагальненій характеристиці, уміщеній у подальшому контексті.

Його називають справжнім ... Він завжди вступає у боротьбу з уявним злом і не відчуває, що це викликає насмішки.

3. Встановити лексичну структуру прецедентного феномена.

Вогнем і ...; мовчання - ...; рукописи ...; пасти ...

4. Обрати слово, що підходить прецедентному висловлюванню.

Триматися як воша (голови, кожуха)

Кров людська не (вино, водиця)

Я візьму той рушник, розстелю наче (скатертину, долю)

5. Дібрати прецедентний феномен до кожної ситуації.

Хтось отримав те, чого дуже хотів.

Хтось розраховує не на власні сили, а на чийсь допомогу.

6. Знайти в тексті прецедентні феномени та встановити їхнє значення.

Хтось думав, що, воюючи проти прем'єр-міністра, відкривають дорогу до влади. Але насправді вийшла піррова перемога!

7. Продовжити речення, розкриваючи значення вжитого в ньому прецедентного феномена.

На двох стільцях не всидіти, я це зрозумів, коли...

Ми називаємо його Микитою Кожум'якою, тому що...

8. Скласти речення з такими прецедентними феноменами.

Пасти задніх, дати зелене світло, кіт у мішку

9. Скласти діалоги за такими ситуаціями, використовуючи прецедентні феномени.

Хтось намагається щось робити, але інші його постійно випереджають.

Хтось намагається перешкодити вам у певній справі.

10. Скласти невеличку розповідь, вживаючи такі прецедентні феномени.

Накивати п'ятами, вовків боятися – у ліс не ходити, не такий страшний чорт, як його малюють.

Висновки. Прецедентні феномени є одним з найбільш ефективних засобів формування соціокультурної компетенції інофонів під час вивчення української мови як іноземної. Робота над прецедентними феноменами передбачає 4 етапи: теоретичний, орієнтовно-підготовчий, стереотипно-ситуативний, варіативно-ситуативний, на кожному з яких застосовують різні прийоми роботи. Так, теоретичний етап передбачає використання лекцій, розповідей викладача, що може супроводжуватись переглядом уривків з екранізацій, читанням уривків з газет. Другий етап передбачає ви-

користання різних прийомів семантизації, контекстуальний, тлумачення з лінгвокраїнознавчим коментарем. Третій етап є творчим етапом і передбачає різні прийоми, спрямовані на формування вмій і навичок вживати в мовленні українські прецедентні феномени відповідно до ситуації.

Робота над прецедентними феноменами під час викладання української мови як іноземної передбачає високу культурологічну компетенцію викладача, який

повинен мати великий обсяг знань, бути гідним носієм української культури і враховувати, що він готує до мовленнєвої діяльності не на моноетичному, а на міжкультурному рівні. Одночасно слід пам'ятати, що у процесі вивчення прецедентних феноменів інших мов у інофонії виникає інтерес до вивчення таких феноменів у власній мові, тому «важливою складовою вивчення мови є збудження інтересу до власної мови та культури» [9, 28].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бим И. Л. Личностно-ориентированный подход - основная стратегия обновления школы / И. Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 2. – С. 11-15.
2. Ефремова Н. Н. Формирование социокультурной компетенции учащихся старших классов гимназии в процессе изучения иностранных языков. Дис. ... канд. пед. наук / Н. Н. Ефремова. – Чебоксары, 2008. – 232 с.
3. Сандрикова Е. А. Обучение иностранных студентов пониманию прецедентных высказываний при чтении российской прессы (на примере газетных заголовков). Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е. А. Сандрикова. – Санкт-Петербург, 2005. – 21 с.
4. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В. В. Сафонова. – Воронеж: «Истоки», 1996. – 237 с.
5. Сафонова В. В. Иностранный язык в двуязычном образовании российских школьников. / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 1. – С. 2–5.
6. Сафонова В. В. Культуроведение в системе современного языкового образования // В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 3. – С. 17–23.
7. Сысоев П. В. Культурное самоопределение личности как часть поликультурного образования в России средствами иностранного и родного языков / П. В. Сысоев // Иностранные языки в школе. – 2003. – № 1. – С. 42–47.
8. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика. / А. Н. Щукин – М.: Филоматис, 2006. – 480 с.
9. Dživáková, M.: Jazykové problémy v postsovietskom priestore, in: LINGVISTIKA A LINGVODIDAKTIKA V. – Zborník vedeckých prác, Bratislava, 2009. – S. 25 – 31.

REFERENCES

1. Bim I. L. Personality-oriented approach - the main strategy for school renovation / I.L. Bim // Foreign languages in school. - 2002. - № 2. - P. 11-15.
2. Efremova N.N. The formation of the sociocultural competence of pupils of the upper grades of the gymnasium in the process of studying foreign languages. / N.N. Efremova. - Cheboksary, 2008. - 232 p.
3. Sandrikova E.A. Training of foreign students in understanding precedent statements when reading Russian press (using the example of newspaper headlines). / E.A. Sandrikova. - St. Petersburg, 2005. - 21 p.
4. Safonova V.V. Studying the languages of international communication in the context of the dialogue of cultures and civilizations / V. V. Safonova. - Voronezh: "Origins", 1996. - 237 p.
5. Safonova V.V. Foreign language in bilingual education of Russian schoolchildren. / V. V. Safonova // Foreign languages at school. - 1997. - № 1. - P. 2-5.
6. Safonova V.V. Cultural science in the system of modern language education // V. V. Safonova // Foreign languages in school. - 2001. - № 3. - P. 17-23.
7. Sysoev P.V. Cultural identity self-determination as part of multicultural education in Russia by means of foreign and native languages / P. Sysoev // Foreign languages in school. - 2003. - № 1. - P. 42-47.
8. Shchukin A.N. Teaching Foreign Languages: Theory and Practice. / A.N. Shchukin - Moscow: Filomatis, 2006. - 480 p.

Methods of working with the precedent phenomena of the modern Ukrainian newspaper text in the process of teaching the Ukrainian language to inophones

S. V. Lazarenko

Abstract. The article reveals the essence of the concept of "sociocultural competence": socio-cultural competence is defined as the individual's knowledge of the national characteristics of the social and cultural life of the people whose language is studied, the specifics and norms of his speech etiquette, as well as the ability to use this knowledge in various situations of intercultural communication. It has been established that the most effective means of forming the sociocultural competence of foreign languages is the process of teaching Ukrainian as a foreign language, precedent phenomena that we qualify as intertextual elements that are of a transpersonal / mass character (known to a wide number of representatives of one national linguistic and cultural community) are repeatedly reproduced in a speech and cause a variety of associations with the texts that are their sources. It is established that work on precedent phenomena provides for 4 stages: theoretical, orienting-preparatory, stereotyped-situational, variational-situational, each of which has its own goal and methods of work. The main methods of working with precedent phenomena in the process of analyzing a newspaper text in classes in the Ukrainian language as a foreign language are described.

Keywords: socio-cultural competence, case phenomena, the Ukrainian language.

Приёмы работы с прецедентными феноменами современного украинского газетного текста в процессе преподавания украинского языка инофонам

С. В. Лазаренко

Аннотация. В статье раскрыта сущность понятия «социокультурная компетенция»: социокультурная компетенция определена как знания индивидуума о национальных особенностях социальной и культурной жизни народа, язык которого изучается, специфике и нормах его речевого этикета, а также умения целесообразно и эффективно использовать эти знания в разных ситуациях межкультурного общения. Установлено, что наиболее эффективным средством формирования социокультурной компетенции инофонов процессе преподавания украинского языка как иностранного являются прецедентные феномены, которые квалифицируем как интертекстуальные элементы, которые имеют надличностный / массовый характер (известны широкому количеству представителей одного национально-лингво-культурного сообщества), неоднократно воспроизводятся в речи и вызывают разнообразные ассоциации с текстами, которые являются их источниками. Установлено, что работа над прецедентными феноменами предусматривает 4 этапа: теоретический, ориентировочно-подготовительный, стереотипно-ситуативный, вариативно-ситуативный, каждый из которых имеет свою цель и приёмы работы. Описаны основные приёмы работы с прецедентными феноменами в процессе анализа газетного текста на занятиях по украинскому языку как иностранному.

Ключевые слова: социокультурная компетенция, прецедентные феномены, украинский язык, инофоны.